

A SZUBJEKTÍV TÉRÉRZÉKELÉSELLEL KAPCSOLATOS VIZSGÁLATOK ELMÉLETI HÁTTERE ÉS ALKALMAZÁSI TERÜLETEI

(The Theoretical Background and Field of Application of Subjective Spatial Perception Researches)

GARDA VERONIKA

Kulcsszavak:

szubjektivitás kognitív térkép mentális térkép sztereotípiá

A tanulmány a szubjektív térérzékeléshez kapcsolódó fogalmak (kognitív és mentális térképek, térképezés) tisztázása után bemutatja a tudati kép kialakulását befolyásoló fő tényezőket. A témához kapcsolódó szakirodalmi áttekintés alapján a Szerző vázolja a mentális térkép (mint kutatási módszer) alkalmazásának lehetőségeit. A vizsgált területegységek méretét alapul véve ismerteti a módszer alkalmazási területeit települési, regionális és országos (kontinentális) szintű kutatásokban.

Bevezetés

A geográfia és a pszichológia határterületén, főként e két tudományág ismeretanyagának, nézeteinek, eszköztárának összekapcsolódásából született – a földrajz „klasszikus” irányzataihoz képest még mindig újnak mondható – behaviorista geográfia. Az 1960-as években, elsőként az Amerikai Egyesült Államokban megjelenő iskola képviselői a hagyományos térfelfogással szemben a társadalom által érzékelt teret helyezték a középpontba (Lynch 1960). Míg az előbbi esetben egy adott, hosszabb-rövidebb ideig állandó környezetről van szó, az utóbbi dinamikus, változatos, személyenként eltérő – és ami a leglényegesebb – „tudati” képződményt jelent. A vizsgálatok alapjául szolgáló módszert, a „mentális térképezést”, számos szakterület kutatói beemelték eszköztárukba, így a geográfia mellett a szociológia, a kulturális antropológia, a városrendezés egyes területein is alkalmazzák.

Fogalmi áttekintés a kognitív térképektől a mentális térképekig

A mentális térképezés módszerének és felhasználási területeinek bemutatása előtt mindenképp tisztázandók a témához szorosan kapcsolódó fogalmak, hiszen ezek nemcsak a különböző tudományágak szakirodalmában, hanem sokszor a geográfián belül is eltérő tartalommal bírnak. Mivel a behaviorista geográfia egyik alappillére az a felfogás, hogy az emberek viselkedését és cselekedeteit a tér objektív szerkezete

helyett annak szubjektív érzékelése határozza meg, így a külvilágnak a tapasztalatok alapján történő egyéni leképezése a „kognitív térképezés” elnevezést kapta (Cséfalvay 1990). A folyamat végtermékeként felfogható „kognitív térkép” a területekről alkotott ismeretek mellett az egyén véleményével – és gyakran sztereotípiákkal – fűszerezett képet jelent a külvilágról. A térkép elnevezésnek annyiban megfelel, hogy jellemzően kartográfiai elemekre épül – helyek, irányok, távolságok, koordináták –, de ezekhez a már említett, egyéntől függő (pozitív és negatív) tartalmak kapcsolódnak. A térképi elemek szerepe a tájékozódásban meghatározó, míg a hozzá kapcsolt további tudati tartalmak az élet számos területén befolyásolják az egyén viselkedését (munkavállalás, turizmus, migráció stb.).

A tudatunkban élő információk felszínre hozása csupán módszertani probléma, melynek megoldására napjainkig a legkülönbözőbb felmérés-típusok születtek. Az eredmények felhasználásával valódi térképeket készíthetünk, melyek tükrözik a vizsgált személy(ek) látásmódját, véleményét, illetve egy társadalmi csoportnak a környezetről alkotott tudati képét. A módszert általában „mentális térképezésnek”, a segítségével elkészült térképet pedig „mentális térképnek” nevezik (Cséfalvay 1990). Ennek megfelelően ez utóbbi a kognitív térképeken alapul, de annál lényegesen kevesebb tartalommal bír, mindössze szemléltetése annak, amit a vizsgálat során egy adott csoport kognitív térképeiről megtudtunk.

Bár a „kognitív” illetve a „mentális térkép” fogalmát több szerző nem különíti el, hanem szinonimaként használja, jelen tanulmányban azok a már ismertetett, különböző jelentést hordozzák. Mindezt azért tartjuk szükségesnek, mert két teljesen különböző, ellentétes irányú folyamatról van szó: az első esetben a külvilágtól az egyén felé irányuló, befogadó, ismeretet raktározó műveletről; a második esetben azoknak az „előhívásáról” és térképi megjelenítéséről, mindig az adott vizsgálat céljának megfelelően. A folyamat talán a fényképezéshez hasonlítható a leginkább, ahol az exponálás és az előhívás eltérő műveletet jelent.

A tudati kép kialakulását befolyásoló tényezők

A mentális térképezés legkorábbi, a geográfusok által is gyakran idézett alkalmazása Kevin Lynch nevéhez fűződik, aki az Egyesült Államokban vizsgálta a nagyvárosok szerkezete és a kognitív térképek közötti kapcsolatot. Kutatása arra próbált fényt deríteni, hogy a település struktúrája befolyásolja-e azok „olvashatóságát”, vagyis mennyire könnyű az adott várost a tudatunkban modellezni. Az elkészült térképek alapján arra a következtetésre jutott, hogy a városok szerkezete, utcahálózata, tagoltsága, egyedisége az, ami hatással van a rajzok minőségére (Lynch 1960; 1965).

Későbbi vizsgálatok mutattak rá arra, hogy az egyének kognitív térképeit sokkal inkább befolyásolja saját társadalmi helyzetük, mint a város olvashatósága. A személyes tapasztalatnak ugyanis sokkal nagyobb szerepe van a pontos rajz elkészítésében, mint a város szerkezetének. Ezt Peter Orleans gyakran említett vizsgálat

bizonyítja, hiszen Los Angelesről a különböző társadalmi osztályokhoz tartozó személyek eltérő részletességű rajzokat készítettek (*Orleans* 1973).

Az egyén személyisége és a mentális térképek közötti összefüggéseket is vizsgálták már a témával foglalkozó szakemberek. Az aktivitáshoz kapcsolódó tipizálás már Peter Gould munkájában is megjelent, aki ebből a szempontból két csoportra osztotta a társadalmat. Az egyik a felfedező, kutató embertípus („space searchers”), a másik az, aki megelégszik szűkebb környezetének megismerésével („space sitters”). Ebből adódóan a környezet leképezése is pontosabb az előbbi, aktív életet élő személyeknél, mint „otthonlülő” társaiknál (*Gould* 1975; *Walmsley–Jenkins* 1991).

Az eddigi kutatások alapján elmondható, hogy az egyén személyisége, társadalmi helyzete, életkora, foglalkozása stb. egyaránt hatással van a külvilágról alkotott képre. A kognitív térképek közös jellemzője, hogy dinamikus „képződmény”: napról napra változik, hiszen környezetünk információinak befogadása, majd feldolgozása során, fokozatosan alakul ki. Bár tartalmuk egyénenként különböző, az előhívott mentális térképek – főként az egy társadalmi csoporthoz tartozó személyek esetében – hasonlóságot is mutatnak. Ebből adódóan a módszer mind a külvilágról alkotott kép változásának nyomon követésére, mind egy adott csoport pillanatnyi ismeretanyagának, vélekedésének feltérképezésére használható.

A mentális térképezés módszerei, alkalmazási területei

Az egyén saját, a térről alkotott szubjektív képének előhívása és feldolgozása többféle módszerrel történhet. Az első, legegyszerűbb eljárás Kevin Lynch nevéhez fűződik, aki amerikai nagyvárosokat elemzett „vázlatrajzos módszerrel” (*Lynch* 1960). Ennek lényege, hogy a felmérésben résztvevők egy üres papírlapra rajzolják a vizsgált terület térképét. A „városkép” felidézése természetesen emlékezetből, segédeszköz igénybevétele nélkül történik. Mivel a rajzkészségből adódó különbségek torzíthatják az eredményeket, kiegészítő kérdésekkel érdemes a felidézést segíteni. Így az egyes területekhez kapcsolódó többletinformációk is könnyebben felszínre kerülhetnek.

Lynch a térkép-vázlatokon szereplő elemeket öt csoportba sorolta („Lynch elements”); ezeket a későbbiek során a hazai kutatók is átvették (*Cséfalvy* 1990; *Letenyei* 2005), de az elnevezések az egyes szerzőknél a fordításból adódóan különbözőek:

- paths (utak, úthálózat, útvonalak)
- edges (törés-, határvonalak)
- nodes (csomópontok)
- districts (területek, övezetek, a mentális terek neve)
- landmarks (iránypontok, tájékozdási pontok).

Az egyes elemek megléte a térképeken kapcsolatban van a megismerési folyamat egyes szakaszaival is. Kutatások irányultak a tanulási folyamat vizsgálatára is, melyek

valószínűsítik, hogy elsőként a főbb tájékozódási pontok, majd az ezeket összekötő útvonalak kerülnek fel a kognitív térképekre, és csak ezután tudatosulnak az egyes területek elnevezései (*Golledge 1978; Walmsley–Jenkins 1991*).

A mentális térképek készítésénél lehetőség van arra is, hogy ne teljesen üres papírlapot kapjanak a felmérésben résztvevők. Az adott terület főbb tájékozódási pontjait, határvonalait is bejelölhetjük vaktérképszerűen – ha ez a kutatás fő célját nem befolyásolja.

Egy másik, gyakran alkalmazott eljárás, amikor megadott objektumokat, területegységeket kell valamilyen elv szerint rendezni. Ebben az esetben nem tényleges rajzolásról, hanem az egyén véleményének megfelelő sorrendiség megállapításáról van szó. Peter Gould és Rodney White a különböző egyetemi városok diákjainak eltérő értékelését mutatja be az Egyesült Államok mentális térképein (*Gould–White 1974*). A térképek ebben az esetben főleg sztereotípiákról, egyes területekhez kötődő elképzelésekről, tapasztalatokról adhatnak új információkat, hiszen így felszínre kerülnek az emberek tudatában élő „jó és rossz helyek”, melyek alapvetően befolyásolják a mindennapi életet (közlekedés, lakóhely kiválasztása, munkavállalás, turizmus).

Napjainkban a mentális térképek segítségével végzett elemzések reneszánszukat élik, a benne rejlő lehetőségeket a környezetpszichológia mellett a szociológia, a turizmus és a településkutatás szakemberei is felfedezték. Hazánkban a kilencvenes évektől kezdve jelennek meg a témához kapcsolódó kutatások eredményei, melyek közül jó néhány kapcsolódik valamilyen módon a geográfiához. Ez nem is csoda, hiszen a kognitív térképek alapvetően az általunk látott világ átalakított képei, így mindenképpen térbeliséget hordoznak.

A mentális térképezés (mint módszer) megvalósítása – a kérdőívészéshez, interjúzáshoz hasonlóan – az egyes elemzésekben hasonlóságot mutat, mégis, a kutatók céljai szerint, számtalan módon alkalmazható. Módszertanáról hazánkban – többek között – Letenyei László írt, akinek „mentalistérkép-szerkesztő ábécéje” nagy segítséget jelenthet a hasonló munkákkal foglalkozóknak a felmérések megtervezése, a lekérdezések és kiértékelés során (*Letenyei 2005*). A kutatás menetét természetesen befolyásolja a felmérésben résztvevők életkora, társadalmi helyzete, lakóhelye, de ennél lényegesebb, hogy alapvetően meghatározó tényező a vizsgált terület mérete. A következőkben bemutatjuk a mentális térképek felhasználásának, gyakorlatban való alkalmazásának főbb lehetőségeit. Bár hazánkban eddig a kutatók viszonylag szűk köre vonta be eszköztárába a módszert, mégis szinte mindannyian eltérő céllal alkalmazták. Mivel a vizsgált területi egységek mérete/szintje meghatározó az adott felmérés részleteinek kidolgozásánál, így a mentális térképeket felhasználó kutatásokat is ez alapján lehet leginkább kategorizálni.

Települési, település környéki vizsgálatok

A települési szintű vizsgálatok talán leggyakoribb alkalmazási területei a mentális térképeknek. A kutatások célja lehet többek között:

- az adott község vagy város kapcsolathálójának elemzése;
- a településnek a helyi lakosok szemszögéből való bemutatása;
- a helyi identitás vizsgálata;
- a „pozitív” és „negatív” területek elkülönítése;
- várostervezési, városrész-rekonstrukciós feladatok megoldása;
- a település imázsa, a turizmus tárgykörébe tartozó elemzések;
- a települések tudati leképeződésének vizsgálata.

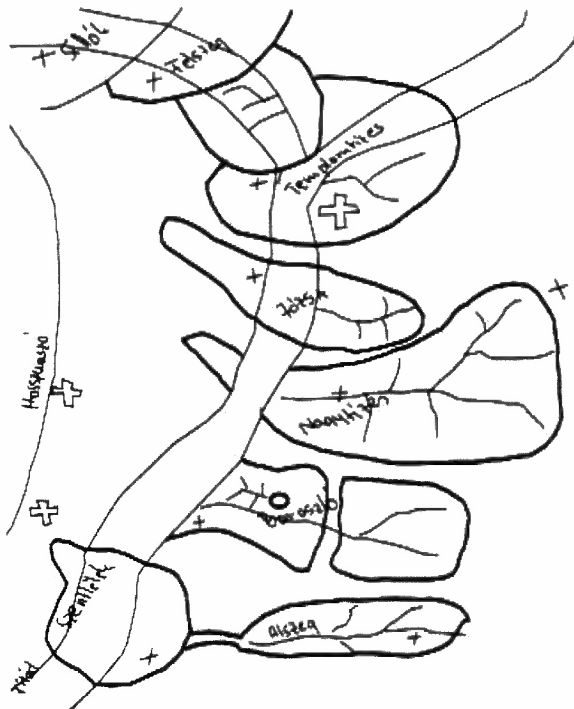
A kapcsolatháló-elemzésre, a helyi társadalom kapcsolatrendszerének bemutatására leginkább szociológusok munkái között találhatunk példákat (*Borsos–Csite–Letenyei* 1999). Az egyes településrészek közötti kapcsolatok felderítése nem csupán elméleti síkon hasznosítható: a helyi közlekedés megtervezése, gazdaságossá tétele céljából is alkalmazható, a forgalomszámlálásból származó adatok ismerete mellett. Nem mindegy ugyanis, hogy a lakosoknak kellene kihasználni a meglévő vonalakon közlekedő helyi autóbusszjáratokat, vagy a hálózat átalakításával alkalmazkodnak a fogyasztók igényéhez.

A mentális terek elnevezésének és a hozzájuk köthető tudati tartalomnak, szubjektív véleménynek a vizsgálata sem csupán a helyi identitás szempontjából fontos. Az egyes városnegyedek átalakulását, a település határán belüli lakóhely-változtatásokat vagy a szuburbanizációt vizsgálva is használták, használják a mentális térképezést. A településrészekhez kötődő „pozitív” vagy „negatív” kép alapvetően befolyásolhatja a településen belüli folyamatokat, akár az ingatlanok értékének alakulását is (*Letenyei* 2001). Az eladó vagy kiadó ingatlanok hirdetéseiben is megfigyelhető, hogy szívesen használják a hirdetők a „jobb nevű” mentális terek elnevezéseit – jobb esetben a „közeli”, „melletti” stb. kiegészítéssel. Így lesz Pécs esetében sok ingatlanból „belvárosi”, „Tettye közeli”, „egyetemvárosi”, „mecsekoldali”. Az egyes területek további leértékelődését, a gettósodást is előrevetítheti a helyi lakosok véleménye; ugyanakkor kiderülhet, hogy a legpreferáltabb belvárosi negyed, vagy akár a városzéli lakótelep milyen szerepet játszik a különböző társadalmi csoportok életében (*Pásztor* 2004; *Mester* 2005). Ennek megfelelően a várostervezési, városrész-rekultivációs feladatok megoldásánál szintén érdemes a mentális térképekhez nyúlni.

Új lehetőség a mentális térképek alkalmazására az archaikus település-típusok vizsgálata is, hiszen a legegyszerűbben a vázlatrajzos, kötetlen felidézésű módszerrel mutatható ki, hogy a helyi lakosság tudatában mennyire vannak jelen a hagyományos településszerkezet elemei (*1. ábra*). Kiváló mintaterület erre Székelyföld, hiszen egykori tízesei¹ meghatározóak a települések mai szerkezetében is (*Ambrus* 2008).

1. ÁBRA

Ahogy egy csikmindszenti látja a faluját
(The Way how a Man of Csikmindszent Perceives his Village)

Forrás: Ambrus (2008).

A turizmus kutatásában is további lehetőségeket rejt a primer vizsgálatok e típusa: az adott település imázsa, a sztereotípiák és a valóság összevetése mind olyan kérdés, melynek megválaszolásában a helyi lakosság, valamint a turisták által „tárolt” városkép előhívása is segítségünkre lehet (Cséfalvay–Fischer 1990).

Nyilvánvaló, hogy a települések kognitív térképe fokozatosan, hosszú idő alatt alakul ki, illetve mindvégig megőrzi dinamikus jellegét. A külvilág modellezésének egyes lépéseiről azonban még igencsak hiányosak az ismereteink. Mely objektumok rögzülnek elsőként egy számunkra ismeretlen település egészéből? Meghatározó-e ebből a szempontból az adott objektum kinézete (műemlékek, látnivalók), helyzete, esetleg a funkció a leginkább domináns (pályaudvar, vásárcsarnok)? Milyen összefüggések fedezhetők fel az életkor és a kognitív térképek között? Napjainkban külföldi egyetemi hallgatók körében folytatnak kutatásokat, mivel ők azok, akik egy települést kénytelenek néhány hét (hónap) alatt minél jobban megismerni, hogy ott tájékozódni tudjanak.

Régiós vizsgálatok, a határok kérdése

Ha a határok és a mentális terek kérdése települési vagy kistérségi szinten vizsgálható és vizsgálandó, akkor ugyanez régiós szinten sem hanyagolható el. Főleg napjainkban, amikor a „régiónk világát” éljük hazai és európai szinten, regionális együttműködésről, eurorégiókról, regionális identitásról beszélünk. Bár a vita a hazai régiók határaitól a szakemberek körében már lecsengett, és a határok megmerevedni látszanak, mégis érdemes a régiók mentális képével és tudati határaival is foglalkozni. Különösen akkor, ha egyetértünk azzal, hogy a tartós együttlét, a hagyományok, a kialakult közös értékrend tartja össze az adott régióban élőket (Tóth 2004). Ennek megfelelően főként a megyékből kialakított régiók „hivatalos”, valós határai állnak messze – az esetek legnagyobb részében – ugyanezen területeknek az emberek fejében élő, évtizedekre visszanyúló, hagyományos határaitól. A településeken belüli mentális terekhez (városrészek, települések elemi egységei) hasonlóan a régió-kép és a regionális identitás is vizsgálható a mentális térképezés módszerével. Kimutatható, hogy melyek egy adott régió fő ismertetőjegyei a társadalom nézőpontjából, melyek a legismertebb területei, milyen eltéréseket mutat a határok meghúzása attól függően, hogy a válaszadók (rajzolók) mely társadalmi csoportba tartoznak, hol élnek, milyen korúak. Vizsgálható, hogy egyáltalán létezik-e régió-kép, ha igen, mennyire egységes a régióon belül; de legalább ennyire érdekes, hogy milyennek vélik a határain kívül élők ugyanazt a területet.

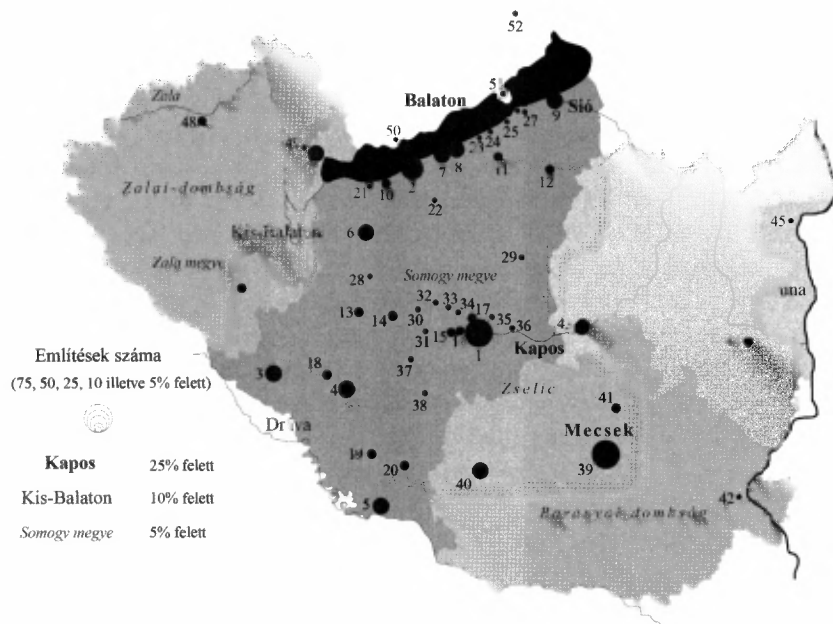
Mindez különösen fontos napjainkban, a turizmus-fejlesztés oldaláról nézve, hiszen a szakemberek évek óta igyekeznek az egyes területeknek egységes, megfogható, külföldiek által is azonosítható „arcot” adni, turisztikai „imázst” teremteni.

A régiós vizsgálatra példaként saját felmérésünk eredményének egyik mentális térképét mutatjuk be (2. ábra), mely kaposvári középiskolások körében készült 2006-ban a Dél-Dunántúlról. A települések említésének arányát a településeket jelző körök mérete mutatja, míg az egyéb földrajzi nevek ismertségét a különböző betűtípusok jelzik. Látható, hogy a diákok „Dél-dunántúli régiója” sokkal inkább magában foglalja Zala megyét, mint Tolna megyét; „fehér foltjai” ugyanakkor nem csupán a hiányos ismeretekről, hanem a közlekedési problémákról is árulkodhatnak (Gál 2006).

A határok kérdése természetesen nem csak a belső, régióhatárokat érinti, hiszen gyakori terepe a mentális térképezésnek az országhatár egy-egy szakaszának két oldala is. A lakosság hajlama az együttműködésre vagy az elzárkózásra alapvetően meghatározhatja egy határ menti együttműködés sikerét vagy kudarcát, hiába történnek meg a megfelelő politikai és adminisztratív lépések (Hardi 1999; Hardi-Nárai 2001). Ezek a vizsgálatok különösen Kelet-Közép-Európában lennének fontosak, hiszen a rendszerváltozás, majd az Európai Unióhoz való csatlakozás feloldotta a határok merevségét, de a lakosság sztereotípiáit, „szomszédairól” alkotott képét valószínűleg változtatlanul hagyta. A kérdés csupán az, vajon mi történik ezekkel, a fejekben máig élő, merev határokkal. Azok mennyi idő után „nyílnak meg” egy ilyen soknemzetiségű területen, mint Európa?

2. ÁBRA

*Kaposvári diákok mentális térképe a Dél-Dunántúlról
(Mental Map of Southern Transdanubia – from Secondary School Students of Kaposvár)*

Az ábrán szereplő számok a következő településeket jelölik:

Somogy megye: 1) Kaposvár 2) Fonyód 3) Csurgó 4) Nagyatád 5) Barcs 6) Marcali 7) Balatonboglár 8) Balatonlelle 9) Siófok 10) Balatonfenyves 11) Kötöcsé 12) Tab 13) Böhönye 14) Nagybjom 15) Kaposmérő 16) Kaposújlak 17) Kaposfüred (Kaposvár) 18) Bolhás 19) Csongyavisonta 20) Szulok 21) Balatonmáriafürdő 22) Lengyeltóti 23) Balatonszemes 24) Balatonszárszó 25) Balatonföldvár 26) Sántód 27) Zamárdi 28) Mesztegnyő 29) Igal 30) Somogysárd 31) Kiskorpád 32) Mezőcsokonya 33) Hetes 34) Juta 35) Toponár (Kaposvár) 36) Taszár 37) Csököly 38) Kadarkút
Baranya megye: 39) Pécs 40) Szigetvár 41) Komló 42) Mohács
Tolna megye: 43) Dombóvár 44) Szekszárd 45) Paks
Zala megye: 46) Keszthely 47) Nagykanizsa 48) Zalaegerszeg 49) Hévíz
Veszprém megye: 50) Badacsony 51) Tihany 52) Veszprém

Forrás: Mentális térképezés alapján saját szerkesztés.

Országképek

A mentális térképek alkalmazásának harmadik területi kategóriája az országképek vizsgálata. A már említett, egyes országokról és azok lakosságáról alkotott tudati képünk nem csak a határ menti együttműködések sikereiben vagy kudarcaiban érhető tetten. Mivel sztereotípiáink alapvetően befolyásolnak minket turisztikai célú döntéseinkben, a munkavállalásnál vagy a lakóhely kiválasztásánál, ugyanez az országok közötti választásunkat is meghatározhatja.

A kutatások ezen a területi szinten három csoportba oszthatók:

- egy kontinens pozitív és negatív területeinek vizsgálata;
- szomszédos országok vizsgálata;
- egy adott országról kialakult kép elemzése.

Európára vonatkozóan hazai kutatások is napvilágot láttak, melyek az országok kedveltségi rangsorát állították fel adott társadalmi csoportnál. Az eredmények alapján készült Európa térképek új oldaláról mutatják be a kontinenst: „pozitív” és „negatív” országok mozaikjaként (*Bajmócy–Csikos* 1997). Nyilvánvalóvá vált, hogy az egykori vasfüggöny máig érezteti hatását, hiszen a nyugati országokról sokkal kedvezőbb a tudati kép, míg az „ismeretlen” Kelet-Európa nem igazán vonzó még nyaralás tervezésekor sem.

A szomszédos országokkal kapcsolatos vizsgálatoknál kerülnek leginkább előtérbe az egyes nemzetekhez kapcsolódó előítéletek, a történelmi múltból eredő negatív érzések. Kérdés, hogy ezek a vélemények mennyire tükrözik a személyes tudást, vagy még inkább az egyéni tapasztalatot és mennyire táplálkoznak a tudatunkban élő sztereotípiákból. Vajon mennyiben változnak meg az előítéletek a tapasztalat hatására? A különböző életkorban vagy időpontban végzett felmérések a kognitív térképek kialakulásának módját is vizsgálhatják. Az általános és középiskolások által rajzolt térképek segítségével a földrajz- és történelemtanítás hatékonysága is elemezhető, kimutatható, hogy melyek az elsődleges információforrások az adott korosztály számára (*Lakotár* 2007).

Természetesen a kutatás korlátozódhat egy bizonyos országra is, így a mentális térképek egyik alkalmazási területe a saját országról alkotott kép elemzése, a fejekben élő és a valós országek összevetése, az ismert és ismeretlen területek felderítése, a kognitív térképek kialakításáért felelős tényezők vizsgálata (*Kiss–Bajmócy* 1996). A közvetlen és közvetett információkból egyaránt következtetni lehet a válaszadóknak a hazájukkal kapcsolatos véleményére, ugyanakkor a honismerettel kapcsolatos felmérésekhez is szolgáltathat kiegészítő, a kérdőívekhez képest sokkal inkább „térbeli” alpanyagot. Egy adott, külső országról készült mentális térkép ugyanakkor a turizmusban dolgozó szakembereknek adhat segítséget, mivel az ismert desztinációkon túl a területhez – és társadalmához – tudati szinten kapcsolódó fogalmak, ismeretanyag meglétét is igazolhatja vagy cáfolhatja. Így vizsgálható, mi befolyásolja például a magyar fiatalokat egy potenciális célállomással kapcsolatos döntésük meghozatalában (*Michalkó* 1998).

Összegzés

A mentális és kognitív térképek a geográfia, a térképészet, a pszichológia és a szociológia sajátos metszetét alkotják. Ezek a „belső térképek” évezredek óta segítik tájékozódásunkat, ugyanakkor környezetünknek egy általunk megélt, sztereotípiákkal, szubjektív elemekkel teli, egyedi lenyomatát jelentik. A mentális térképezés

módszere a kilencvenes évektől kezdődően hazánkban is a legkülönbözőbb elemzésekben kapott szerepet, napjainkban pedig fiatal kutatók hívják fel a figyelmet a benne rejlő újabb lehetőségekre. Tehetik (tehetjük) ezt mindazért, mivel a módszer alkalmazási területe rendkívül sokszínű, az adatok felvétele és a kapott térképek feldolgozása a vizsgálat céljának – és leginkább a vizsgált terület nagyságának – megfelelően szabadon alakítható, a kérdőíves felmérésekhez képest szabadabb, rugalmasabb adatgyűjtést tesz lehetővé. A raszter és vektor-grafikus szoftverek térhódításával az eredmények megjelenítése is egyre egyszerűbbé, látványosabbá válik, a térképek könnyen értelmezhető módon mutatják be, hogyan is látja egy adott társadalmi csoport szűkebb vagy tágabb lakóhelyét, milyen ismeretekkel, véleménnyel bír „szomszédairól” vagy a világról. Nem szabad elfelejteni azonban, hogy a kapott térkép csupán az adott felmérésben résztvevők mentális térképe, mely a külvilágról alkotott teljes kognitív térképünknek szűk keresztmetszete. A mentális térképezés módszerei közül a kutatás céljának, területiségének leginkább megfelelő típus megtalálása és alkalmazása viszont segíthet abban, hogy minél közelebb jussunk a valós tudati képhez, térképhez.

Jegyzet

- ¹ Belterületi objektumokat jelölő köznévi lexéma, a székely nyelvjárásban falurészt jelent. Településtörténeti és tájféldrajzi fogalom, a székely társadalomszervezés legkisebb egysége. Árpád-kori társadalmunk tízes és százas egységekre való rendeződésének sok változáson átment, napjainkig fennmaradt területi megjelenése (Ambrus 2008).

Irodalom

- Ambrus T. (2008) *A székelyföldi falutípusok a turizmus fókuszában. Mentális térképek alkalmazása kistérségi hatókörű kutatásban. Kézirat.*
- Bajmócy P.–Csíkós CS. (1997) Európai országok népszerűsége egyetemi hallgatók körében. – *Iskolakultúra.* 6–7. 71–77. o.
- Borsos E.–Csíte A.–Letenyey L. (szerk.) (1999) *Rendszerváltozás után – Falusi sorsforduló a Kárpát-medencében.* MTA PTI – SZÁMALK Kiadó, Budapest.
- Cséfalvay Z. (1990) *Térképek a fejünkben.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Cséfalvay Z.–Fischer W. (1990) Cigányzene és lakáshiány – sztereotípiák és a valóság ellentéte a Budapest-képben. – *Földrajzi Értesítő.* 1–4. 207–220. o.
- Gál V. (2006) Középiszkolás vizsgálati csoportok Dél-Dunántúl képe kognitív térképeken. – Pap N. (szerk.) *A Balatontól az Adriáig.* Lomart Kiadó, Pécs. 201–210. o.
- Gould, P.–White, R.R. (1974) *Mental Maps.* Penguin, Harmondsworth.
- Gould, P. (1975) Acquiring spatial information. – *Economic geography.* 51. 87–99. o.
- Golledge, R.G. (1978) Learning about urban environments. – *Timing space and spacing time.* 1. 76–98. o.
- Hardi T. (1999) A határ és az ember – az osztrák–magyar határ mentén élők képe a határról és a „másik oldalról”. – Nárai M.–Rechnitzer J. (szerk.) *Elválaszt és összeköt – a határ. Társadalmi-gazdasági változások az osztrák–magyar határ menti térségben.* MTA RKK, Pécs–Győr. 159–189. o.
- Hardi T.–Nárai M. (2001) A határ és a határmentiség: A mentális kép vizsgálata négy osztrák–magyar határ menti településen. – *Comitatus.* 1–2. 42–52. o.
- Kiss J.–Bajmócy P. (1996) Egyetemi hallgatók mentális térképei Magyarországról. – *Tér és Társadalom.* 2–3. 55–68. o.

- Lakotár K. (2007) *A 14–16 éves tanulók hazánk szomszéd országairól alkotott kognitív térképeinek tartalmi elemzése*. PhD értekezés. Kézirat. Pécs.
- Letenyey L. (2001) Településtervezés és mentális térképezés. – *Falu Város Régió*. 1. 11–15. o.
- Letenyey L. (2005) *Településkutatás – A települési és térségi szervezés társadalomtudományos alapozása*. Ráció Kiadó, Budapest. 147–185. o.
- Lynch, K. (1960) *The image of the city*. MIT-Press, Cambridge/Mass.
- Lynch, K. (1965) Structure de la perception urbaine. – Choay, F. (ed.) *L'Urbanisme – utopies et réalités*. Paris. 278–289. o.
- Mester T. (2005) Pécsi városlakók mentális térképei. – N. Kovács T.–Böhm G.–Mester T. (szerk.) *Terek és szövegek. Újabb perspektívák a városkutatásban*. Kijárat Kiadó, Budapest. 67–83. o.
- Michalkó G. (1998) Mentális térképek a turizmus kutatásában. A magyar középiskolások Olaszország képe. – *Tér és Társadalom*. 1–2. 111–125. o.
- Orleans, P. (1973) Differential cognition of urban residents: Effect of social scale on mapping. – Downs, R.M.–Stea, D. (eds) *Image and Environment*. Aldine, Chicago. 115–130. o.
- Pásztor Gy. (2004) Monostor(ok)-kép(ei), Monostor(ok)-tudat(ai). Kolozsvár egyik lakótelepének mentális térképéről. – *WEB Szociológiai folyóirat*. 13. 17–24. o.
- Tóth J. (2004) Kell-e nekünk régió? – *Mindentudás Egyeteme*. 3. kötet. Kossuth Kiadó, Budapest. 193–212. o.
- Walmsley, D.J.–Jenkins, J.M. (1991) Mental maps, locus of control, and activity: A study of business tourists in Coffs Harbour. – *The Journal of Tourism Studies*. 2. 36–42. o.

THE THEORETICAL BACKGROUND AND FIELD OF APPLICATION OF SUBJECTIVE SPATIAL PERCEPTION RESEARCHES

VERONIKA GARDA

After explanation of concepts relating to subjective spatial perception the study presents the main issues influencing the mental picture. According to relating literature the author outlines the possibilities of use the mental map (as research method). Based on the size of examined spatial units the scopes of method are described in researches conducted on settlement, regional and national (continental) level.